

Öğretmenlerin Karar Verme Süreçlerinde Yaşadıkları Etik İkilem Durumlarına İlişkin Bir Örnek Olay Çalışması

(A Case Study on Ethical Dilemmas Experienced By Teachers during Decision-Making Processes)

Arş. Gör. Duygu Şallı^{a 19}, Doç. Dr. A. Faruk Levent^b

(a) Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, İstanbul

(b) Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, İstanbul

Özet

Etik ikilem; bir problemin var olan alternatiflerden hangisiyle çözüleceği ile ilgili seçim yapma konusunda kararsızlık yaşanması durumudur. Bu tür durumlarda etik bir şekilde karar vermenin önemi çok büyüktür. Bu araştırmanın amacı; resmi ve özel okullarda görev yapan öğretmenlerin etik ikilem durumlarında karar verme ile ilgili algılarını incelemektir. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden örnek olay çalışması kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemini; İstanbul ilinin 3 merkez ilçesinde yer alan resmi ve özel okullarda görev yapan 10 öğretmen oluşturmuştur. Örneklem grubunun seçiminde kolayda örnekleme deseni kullanılmıştır. Verilerin toplanması; yüz yüze görüşme şeklinde olup katılımcılara bir örnek etik ikilem durumu verilmiş, bu duruma ilişkin olarak hazırlanmış sorular sorulmuştur. Veriler, içerik analizi tekniği kullanılarak analiz edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre; öğretmenlerin etik durumlardaki hassasiyetlerinin farklılık gösterdiği bulunmuştur. Bu farklılıklar; öğretmenlik mesleğinden kaynaklı etmenler, bireysel değerlerden kaynaklı etmenler, faydacı esaslı etmenler, adalet duygusundan kaynaklı etmenler ve toplumsal onaydan kaynaklı etmenler olarak sınıflandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Etik ikilem, etik karar verme, örnek olay çalışması

Abstract

An ethical dilemma is a decision making problem about which one of the existing alternatives will be used to solve a problem. In such cases, ethical decision-making is of great importance. The purpose of this study was to examine the opinions of teachers working at public and private schools about decision making in case of ethical dilemmas. In this research, a case study among the qualitative research methods was used. The sample of the study consisted of 10 teachers working at public and private schools in 3 central districts of Istanbul. A convenience sampling pattern was used for the selection of the sample group. The data collection was carried out using face to face interviews and the participants were given an example ethical dilemma situation and were asked questions prepared about this situation. Data were analyzed using a content analysis technique. According to the findings, it was found that teachers' sensitivity for the ethical situations varied. The differences determined according to the data obtained were classified as factors originating from the teaching profession, factors originating from individual values, utilitarianism-based factors, factors originating from the sense of justice, and factors originating from the social approval.

Keywords: Ethical dilemma, ethical decision-making, case study

¹⁹ Arş. Gör. Marmara Üniversitesi, duygu.salli@marmara.edu.tr

GİRİŞ

Bütün insanlar için eylemleri düşünsel olarak şekillendirme konusunda son aşama karar vermedir ve mevcut seçenekler arasından birinin tercih edilmesi sürecini kapsar (Sarıkaya, 2013: 2). Olasılıkları hesaplamayı, kararı etkileyecek ve karardan etkilenecek kişilerin durumlarını dikkate almayı gerektirdiği için insanlarda çok yönlü düşünme yeteneğini gerektirir (Kıranlı ve İlğan, 2007: 151). Yönetim sürecinin tüm öğelerinin başarısı karar verme ile ilişkilidir ve bir örgütün etkililiği alınan kararların niteliğine bağlıdır (Gürsel, 1997'den akt. Semerci, 2000: 192). Herhangi bir karar verme sürecindeki en önemli adım; bir kararın neden istenip istenmediğini belirlemek ve sorunu tanımlamaktır. Bir problemi tanımlamak, nedenlerini anlamamıza ve çözüm arayacağımız yerleri şekillendirmemize yardımcı olacaktır. Bundan sonra hedefleri ve problem durumlarını tanımlama, amaçlar arasından öncelik sıralaması yapma, çözüm alternatiflerinin ve seçeneklerini belirleme, belirlenen seçenekler arasından en doğrusuna karar verme basamakları yer almaktadır (Sağır, 2006). Karar verme sürecinin bu tür basamakları olmasına rağmen ne yapılması gerektiğini belirlemek bazen zor olabilmektedir. Literatürde herhangi bir problem durumu ile karşılaşıldığında iki ya da daha fazla seçenek arasındaki seçim kararsızlığından kaynaklanan durum olarak tanımlanan etik ikilemler mevcut alternatiflerle çözüme ulaşılmayan durumlarda ortaya çıkmaktadır (Lindsay ve Clarkson, 1999'dan akt. Akfert, 2012: 1792). Ahlaki davranış, çok çeşitli faktörlere bağlı olarak değişkenlik gösteren karmaşık bir olgudur. Bununla birlikte, bu karmaşık işlemlerin özünde, bireylerin dünyalarını anlamlandırmasına ve davranışı değiştirmek için kritik faktörler oluşturmaya olanak tanıyan oldukça basit ayrımlardır (Reynolds ve Ceranic, 2007: 1622). Bu noktada ahlak, doğru ve yanlış karar vermede sistematik bir yöntem olabilir. Örneğin, her zaman tek bir doğru seçim olmayabilirken, genellikle diğerlerinden daha iyi bir seçim yapma konusunda ahlak bize yardımcı olacaktır. Ahlak; etik bir durumla ilgili değerleri yansıtırken (Dunsford, 2015: 4) etik; bilgi süreçlerini ve analizleri kullanarak hangisinin daha iyi olduğunu belirlemeye ve kararlarımızı başkalarına açıklamak için bir temel oluşturmaya yardımcı olmaktadır. Etik bilgi ise bireylere değer ve kuralları akılcıca uygulama yeteneği ile diğer insanlarla nasıl ilişki kurulacağı hakkında bilgi verir (Aspin, 2000; Thornberg, 2008). Taylor'a (1994) göre etik bilgi, seçimlerin araştırılmasını ve sorumluluklara bağlı kalmayı teşvik edebilir ve değer tercihleri, tutum ve davranışlara rehberlik edecek bir yönelim geliştirebilir. Aynı zamanda bireylerin temel ahlaki ve etik değerleri ile günlük seçimleri ve eylemleri arasında kavramsal ve pratik bağlantılar kurmasını sağlar. Böylece kişiyi yalnızca teknik ve değerlendirmenin ötesine taşıyarak, uygulamalarının diğer bireyler üzerindeki potansiyel ahlaki ve etik etkilerini takdir etmeye yöneltmek etik karar verme sürecinin nitelikli ilerlemesine yardımcı olur (Akt. Campbell, 2006: 34). Etik bir karar; büyük topluluklar için hem yasal hem de ahlaki açıdan kabul edilebilir bir karar olarak tanımlanırken, etik olmayan bir karar yasadışı veya ahlaki olarak kabul edilemez olarak ifade edilebilir (Jones, 1991'dan akt. Selart ve Johansen, 2010: 134). Bu sebeple kararı veren kişiler; alınan kararı uygulamadan düşünmek, problemleri tanımlamak ve eylemlerin sonuçlarını düşünmek gibi aşamaları göz önünde bulundurmalıdırlar (Aydın, 2006'dan akt. Kıral, 2015: 80). Etik karar verme analitik bir süreç olduğu için tüm verilerin ele alındığından emin olunmalı ve sistematik bir şekilde incelenmelidir. Arıkan'a (2017) göre etik karar verme süreci; gelişigüzel, adeta ilhamla gerçekleşen bir süreç değildir. Ancak kapsamlı mesleki bilgi temeline, güçlü bir etik teori birikimine dayalı, sistematik olarak belirli adımların atılmasıyla etik karar verilebilir.

Etik kurallardaki boşluklar ve çelişkiler, etik ikilemlerle ilgili problemleri çözebilmek için ikilem durumlarını daha derinlemesine anlamayı gerektirir (Kitchener, 1984: 45). Temel olarak, etik bir kural bu konuda net bir rehberlik sağlayamadığında, eleştirel etik muhakemenin temelini oluşturan ilkelere dayanarak en makul etik kararlar alınır. Özerklik ilkeleri, fayda, anlamsızlık, sadakat, adalet, etik muhakeme temellerinin başlıca unsurlarıdır (Howie, Gatens-Robinson ve Rubin, 1992; Blackwell, Martin ve Scalia, 1994; Kerkhoff, Hanson, Guenther ve Ashkanazi, 1997; Corey, Corey ve Callanan, 2003). Etik ikilemlerle karşı karşıya kalındığında, etik çözümlere ulaşmak için sistematik bir yaklaşım gereklidir. Bu sistematik yaklaşım adımları: a) İkilemi ve tüm olası seçenekleri belirlemek; b) Seçeneklerin sonuçlarını belirlemek; c) İlgili etik kural ve ilkeleri gözden geçirmek; d) Görünürdeki en iyi yolu seçerek karar vermektir (Toriello ve Benshoff, 2003).

Etik bir toplumun, etik bir işin, etik bir eğitimin, etik bir yönetimin nasıl olması gerektiğine dair herkesin bir fikri bulunmaktadır ve bu doğrultuda etiğe uygun davranıldığında insanlar kendilerini daha iyi

hissederler. Unutulmaması gereken bir durum da var ki etik karar verme süreci; yalnızca mesleki etik ilkeleri kullanılarak gerçekleştirilen bir süreç değildir. Kişinin kendinden ya da çevresinden kaynaklı birçok çatışmayı içermektedir. Bu çatışmaları ifade ederken bireysel değerler, kurumsal yapı, bürokratik baskı, sosyal politika, iş yükü ve akademik eğitim gibi alt başlıklar sıralamak mümkündür (Aldoğan, 2018: 31).

Okullar, yerleşik etik ikilemlerle ilgili sorunların düzenli olarak ortaya çıktığı yerlerdir. Bu sebeple öğretmenler ve müdürler etik kararlar vermeleri gereken birçok durumla karşılaşır. Beck (1994) eğitimcilerin bu anlamda diğer meslek grubundaki kişilerden farklı sorumlulukları bulunduğunu ifade ederek etik uygulamanın okul liderliğinin kalbi olduğunu ileri sürmektedir (Akt. Kaigler, 1997: 89). Ray (2007) okullarda etik ikilemlerle ilgili etkili bir şekilde karar vermenin iyi yolunun, farklı mesleki alanlarda ve öğretmen eğitiminde popüler olan bir örnek olay çalışması yöntemi olduğunu savunmaktadır. Etik kodların açık uçlu olarak yorumlanmasındaki zorluklar ve mesleklerin sürekli değişen karakteri göz önüne alındığında, kod ilkelerinin vaka bağlamında anlaşılmasının önemi açıktır. Ayrıca, vaka temelli yaklaşımların, mesleki etiğini etkin bir şekilde öğretmek için gerekli olan bileşenlere olan bakış açımızı genişletmede önemli bir rol olabilir (Akt. Kumar, 2015: 64). Bu noktada okul yöneticilerine de önemli görevler düşmektedir. Örneğin; okulda çalışanlar tarafından yapılan her tür etik davranış ahlaki bir kimliğin özellikleri ile ilişkilendirilerek teşvik edilerek ödüllendirebilir böylece çalışanlar içinde ahlaki kimliklerin gelişimini teşvik edebilir. Bu tür çabalar tüm kurumun kimliği üzerinde etkileri olacaktır. Bununla birlikte, kuruma güçlü ahlaki kimliklere sahip bireylerin istihdam edilmesi, ahlaki davranışların örnek teşkil edebileceği söylenebilir (Reynolds ve Ceranic, 2007: 1622). Aynı zamanda öğretmenlerin ahlaki ikilemlerle yüzleşmek ve sonunda etik kararlar vermek için eğitilmeleri gerekir. Bu mesleki etik eğitimine, öğretmenlerin kariyer etkenlerinin erken yaşlarında öğretmen ahlakının iyi alışkanlıklarını oluşturabilmesi için öğretmen adaylarının eğitim programlarında başlanması gerekmektedir (Kumar, 2015: 64).

Ward'a (1965) göre; etik karar vermede kişinin kendinden kaynaklanan etkileri vardır. Kişilerin davranış tarzları, bilinci, algıları, öngörü yeteneği, ilkeleri ve olaylara yaklaşımı kendilerine özgündür bu onların özgür tercihlerini gösterir (Akt. Kıranlı ve İlğan, 2007: 153).

Etik karar verme konusunda kişinin kendisinden kaynaklı etmenlerin dışında etik standartlarla ilgili problem durumları ve problem durumların nasıl çözümleneceğine dair karmaşıklıklar yaşanmaktadır. Bu karmaşayı ortadan kaldırmak ve buna dair temel standartlar oluşturmak üzere birçok filozofun ortaya koyduğu ve etik karar verme ile ilgili standartların oluşturulmasında yardımcı olan bazı yaklaşımlar aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

- 1- Sonuca dayalı yaklaşımlar
 - Faydacı yaklaşım
 - Bireysel çıkar yaklaşımı
 - Ortak iyi yaklaşım
- 2- Sonuca dayalı olmayan yaklaşımlar
 - Görev temelli yaklaşım
 - Haklar yaklaşımı
 - Adalet yaklaşımı
- 3- Örnek olaya dayalı yaklaşımlar
- 4- Etken merkezli yaklaşımlar
 - Erdem yaklaşımı
 - Feminist yaklaşım

Sonuca dayalı yaklaşımlar

Herhangi bir müdahalenin doğurabileceği olası sonuçların dikkate alınması, önerilen eylemlerin potansiyel sonuçlarını tartmaya dikkat etmek, sonuca dayalı yaklaşım modelinin merkezinde yer almaktadır. Eylem kararı, muhtemel sonuçlarla ilgili olarak verilir ve somut olarak en iyi sonucu verecek olan yol tercih edilir (Kornblau ve Starling 1999'dan akt. Aydın, 2016). Başka bir ifadeyle sonuca dayalı yaklaşım türünde yapılan şeyin sonucuna odaklanılır. Böylece kararımızın sonunda bizi minimum düzeyde zarara uğratacak, maksimum düzeyde faydayı sağlayacak alternatifin seçilmesine yönlendirmektedir (Aydın, 2016: 19).

Faydacı yaklaşım

Bir normatif etik kuramı olan faydacılık yaklaşımının merkezinde; niceliksel zevkler değil, mutluluğun niteliği bulunur. Odaklandığı şey, en büyük mutluluk ilkesidir ve daha çok insanın mutlu olması ile ilgilenir (Aydın, 2016: 19). Bu teoriye göre, bir şeye sahip olmak ve bazı kazanımları elde etmek gibi birtakım eylemlerin sonuçları eylemin asıl değerini belirleyen unsurlardır. Asıl amaç, bireyi en iyiye, en güzele, en büyük mutluluğa kavuşturmadır (Cevizci, 2013'den akt. Kara, 2017: 23). Faydacılık, etik kararlar vermede en yaygın yaklaşımlardan biridir. Sonuçlarla ilgilenen bir yaklaşımdır. Etik eylemin etkisinin yarar sağlaması ya da en az zarara sebep olması, bir başka deyişle mükemmel bir denge oluşturması kastedilir. Olası seçenekler değerlendirildikten sonra en fazla fayda sağlayan seçeneğin doğru olması esastır (Kitapçı, 2010: 83).

Bireysel çıkar yaklaşımı

Birey için mutlu olmanın tek amaç olduğu ve verilen kararların bu mutlulukla bağlantılı olarak doğru ya da yanlış olarak kabul edildiği (Copleston, 2000: 132) faydacı yaklaşımın bir varyasyonu etik egoizm veya kişisel çıkar etiği olarak bilinir. Bu yaklaşımda, bir birey genellikle kendisi için en iyi olan durumu faydacı olarak kullanır. Eski Yunan sofistleri ve Thomas Hobbes gibi erken dönem modern düşünürler bu yaklaşımın öncüsü sayılabilir. Ahlaki egoizm savunucularından olan Ayn Rand, “Benlik'in Fazileti” adlı kitabında, kişisel çıkarların ve kendine saygı göstermenin; başkalarına saygı duymanın bir ön şartı olduğunu savunur. Bu yaklaşımın; toplumun yararının sadece bireysel çıkarların yan ürünü olarak görüldüğü bir yaklaşım olduğu söylenebilir (Brown University, 2013). Sosyal sözleşme teorisi, bir bireyin güvenli ve müreffeh bir toplumun gelişimini teşvik etmek için bir kurallar dizisi veya ahlaki kurallara uyma konusundaki sözleşmesini vurgulayan geniş bir etik çerçevedir (Vraim, 2019: 18). Hobbes, bireylerin, kendilerinin ve mülklerinin korunmasına duyulan ihtiyaç dahil olmak üzere kendi ihtiyaçları tarafından motive edildiğini savunur. Bu nedenle, böyle bir korumanın sağlandığından emin olmak için başkalarıyla bir anlaşmaya veya sosyal sözleşmeye girerler (Driver, 2007: 103). Ek olarak, bu sözleşmenin bir parçası olarak, bir rolü yasaları oluşturmak ve uygulamak sosyal kaosun veya Hobbes tarafından tarif edildiği gibi kimsenin yararına olmayan bir doğaya dönüşün önlenmesine yardımcı olur (Finn, 2007'den akt. Vraim, 2019: 18).

Ortak iyi yaşam yaklaşımı

Antik Yunan filozofları Plato ve Aristoteles eylemlerimizin etik toplum yaşamına katkıda bulunma perspektifini desteklemiştir. Bu yaklaşımın en etkili modern yandaşı olan Fransız filozof Jean-Jacques Rousseau, en iyi toplumun halkın “genel iradesi” tarafından bir bütün olarak yönlendirilmesi gerektiğini ileri sürdü. Bu etik yaklaşım, toplumsal bağa, özellikle de saygı ve merhamete vurgu yapmaktadır. Bu yaklaşım, toplumdaki herkesin refahı için önemli olan genel koşullara dikkat çekmektedir. Hukuk, eğitim, sağlık ve benzeri konularda herkesin iyiliğinin göz önüne alınmasının gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Adalet yaklaşımında olduğu gibi bütün bireylerin temel hak ve özgürlüklerini koruyarak maksimum faydayı sağlamayı amaçlar (Brown University, 2013).

Sonuca dayalı olmayan yaklaşımlar

Etik ilkelere bağlı kalınmasına rehberlik eden bu kuram eylemin sonuçlarına odaklanmaktan ziyade yaşanan durumun ne olduğu ile ve bu durumda etik kurallara uyulup uyulmadığı ile ilgilenir. Böylece bu yaklaşım bize kişinin görev ve sorumlulukları ile ilgili hatırlatmalarda bulunur (Kornblau ve Starling, 1999'den akt. Aydın, 2016: 20).

Görev temelli yaklaşım

Deontolojik etik olarak adlandırılan görev tabanlı yaklaşım, çoğunlukla Kant'la ilişkilidir ve Tanrı'nın etik karar vermede önemi vurgulanmaktadır. Kant'a göre; bazı şeylerin sonuçları ne olursa olsun hep aynı kabul edilir. Zamana göre ya da herhangi bir şarta göre değişiklik göstermez (Arslan, 2012'den akt. Kara, 2017: 23). Bu yaklaşımda eylemlerin olası sonuçlarından çok bireyin niyeti, evrensel yasalar tarafından belirlenen görev ve sorumlulukları önemlidir (Cevizci, 2013'den akt. Kara, 2017: 23).

Görev temelli etik, ahlaki düşünceleri, kabul edilebilir davranışı belirleyen, ahlaki bir teori oluşturan bir dizi kurala karşı değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Seçim ahlaki bir normla uyumlu olduğunda doğru

kabul edilir. Bu normlar her ahlaki birey tarafından tamamen yerine getirilmelidir. Bu anlamda, bu deontologlar için, “doğru”, “iyi”ye göre önceliğe sahip olduğu söylenir (Alexander ve Moore, 2012).

Etik yükümlülükler evrenseldir ve bu yükümlülüklerin gerektirdiği bilgisine, akla aykırı olmayan davranış kurallarını keşfederek ulaşılır. Kant’ın etik görevimizi keşfetmeye yönelik ünlü formülü “kategorik zorunluluk” olarak bilinir. Zorunluluğun en temel biçimi şu şekildedir: “maksimum evrenselleştirebiliriz, evrensel bir yasa haline getirebiliriz” Yani, örneğin yalan söylemek etik değildir, bu sebeple hiçbir zaman yalan söylememeliyiz” Kant için, evrensel ahlak kurallarına uymayı seçmek, ahlaki davranmanın doğasıdır (Brown University, 2013).

Haklar yaklaşımı

Bu yaklaşımda değerlendirme yaparken bireysel haklar açısından bakılarak karar verilir. Bu haklar yasal, politik ve etik kararları kapsar. Yararcı yaklaşımın aksine karar verirken iyi olana yönelmek yerine haklı olana öncelik verilir (Kornblau ve Starling, 1999’dan akt. Aydın, 2016: 20). Ahlaki haklar yaklaşımı, Kant’çı görev temelli etikten türeyen sonuçsal olmayan bir yaklaşımdır. İngiliz ampirist filozof John Locke’un çalışmasına dayanan bu yaklaşım, en iyi etik eylemin, eylemden etkilenenlerin etik haklarını koruduğu yönündedir. Tüm insanların haysiyet hakkına sahip olduğu inancını vurgular. Bu, Kant’ın kategorik zorunluluğuna dayanmaktadır. Bu yaklaşım bireylerin sürdürdükleri yaşamda hangi ahlaki haklara (gizlilik, kendi seçimlerini yapabilme) sahip olduklarını, bu hakları en iyi şekilde korumayı ve bu haklara saygı duymayı ön planda tutmaktadır. Bir konu hakkında karar verirken, verilen kararın diğer bireylerin haklarını ihlal etmemesi ilkesi haklar yaklaşımı kapsamında büyük önem taşımaktadır (Brown University, 2013).

Adalet yaklaşımı

Eski Mezopotamya’daki Hammurabi Yasası, bütün kölelerin aynı şekilde muamele görmesi gerektiğini iddia etmiştir. Haklar yaklaşımının evrenselliği ile birleştirildiğinde, adalet yaklaşımı tüm insanlara uygulanabilir. Bugün bu yaklaşımın en etkili versiyonu, Amerikalı filozof John Rawls’ın Kant’çı çizgileri boyunca, yalnızca ahlaki ilkelerin, başlangıçtaki bir durumda özgür ve akılcı insanlar tarafından seçilecekleri iddiasıyla ortaya çıkmıştır. Etik eylemlerin tüm insanlara eşit davranmasını vurgular. Eğer eşit davranılmıyor ise bunun açıklanabilir bir nedene dayanıyor olması gerekir. Bu yaklaşıma göre eylemler, doğru ve tarafsızca gerçekleşmeli, her bireyin temel özgürlükler hususunda eşit haklara sahip olduğu ilkesi unutulmamalıdır (Brown University, 2013).

Örnek olaya dayalı yaklaşımlar

Bu yaklaşım ikilemlerin çözülmesi, birbirine benzeyen olayların fark ve benzerliklerinin analiz edilmesi ve hatta kuralların nasıl uygulanması gerektiği konusu ile ilgilenir. Bu doğrultuda belirli bir örnek olaya odaklanmak söz konusudur. Söz konusu örnek olaydaki durumlar analiz edilerek somut bir takım çözümler üretilmeye çalışılır (Kornblau ve Starling, 1999’dan akt. Aydın, 2016: 21).

Etken merkezli yaklaşımlar

Bu kuram kişilerin üstlendikleri rolleri ve bu rolleri teşvik eden ya da bu rollerin gerekli kıldığı davranışlar üzerinde durmaktadır (Aydın, 2016: 20).

Erdem yaklaşımı

Platon ve Aristoteles, erdem etiğinin keşifleri olarak kabul edilir (Anscombe, 1958’den akt. Sampson, 2015: 17). Erdem yaklaşımının temelinde erdem türleri ve sergilenmesi gereken karakter özellikleri yer almaktadır. Kişilerin rolleri, bu rollerin gerekli kıldığı davranışlar üzerinde odaklanmaktadır. Bireyin seçtiği role uygun davranması beklenir (Kornblau ve Starling, 1999’dan akt. Aydın, 2016: 20). Erdem etiği geleneğinde yer alan bu konular erdemleri, motivasyonları ve ahlaki karakterleri, ahlaki eğitimi, ahlaki bilgeliği veya ayırt etmeyi, arkadaşlık ve aile ilişkilerini, derin bir mutluluk kavramı, ahlaki hayatımızdaki duyguların rolünü ve ne tür bir insanın nasıl olması gerektiğine ilişkin hayati önem taşıyan soruları içerir (Hursthouse, 2013’dan akt. Sampson, 2015: 17). Aynı zamanda etik eylemlerin ideal insan erdemleri ile tutarlı olması gerektiğini savunmaktadır. Erdem, bireyin kendini en mükemmel şekilde gerçekleştirmesi için sergilediği tutum ve davranışları kapsayan bir kavram olarak kullanılmıştır. Örneğin Aristoteles; ahlakın, bir insanın herhangi bir durumda gerçekleştirebileceği ayrı ayrı eylemlerle değil, bir insanın yaşamı ile ilgilenmesi gerektiğini iddia etmiştir. Erdem ahlakı, bir insanın yaşamının

bütünü ile ilgili olduğu için, eğitim ve öğretim sürecini ciddiye alır ve rol modellerinin, etik müzakereye nasıl katılacağımız konusundaki anlayışımızın önemini vurgular. Etik eylemlerin, bütün insanların gelişimine katkı sağlamasının gerektiğini vurgulamaktadır. Dürüstlük, cesaret, merhamet, cömertlik, hoşgörü, sevgi, sadakat, adalet, basiretli olma gibi değerlere sahip olunmasına ağırlık verir. Bu yaklaşımla bireyin kendi gelişimine ve diğer bireylerin gelişimine faydalı olması; sağlam ve istikrarlı davranış ve kararları ortaya koyması ifade edilmektedir (Brown University, 2013).

Feminist yaklaşım

Bu yaklaşımın en önemli katkısı, feminist etik konusunu meşru bir şekilde birincil etik bir mesele olarak ön plana çıkarmaktır. Diğer ismiyle bakım/özen etiği olan bu yaklaşım; kadının çalışma hayatındaki ve toplumdaki saygınlığını, ahlak felsefesi bağlamında kadın çalışmalarının yeri ve önemi hakkında kadınların ahlak felsefesi ile ilgili farklı çözüm önerileri ile ilgili alternatif bir bakış açısı öneren bir yaklaşımdır (Brown University, 2013).

Yirmi birinci yüzyılda toplum daha da çeşitlenmeye devam ettikçe, eğitimcilerin etik ikilemlerle başa çıkmalarına yardımcı olmak için bu temel etik yaklaşımların yanı sıra araçlara ihtiyaçları olacaktır. Shapiro ve Stefkovich (2006), örneğin yalnızca adalet, özen ve eleştiriyi içeren çerçevelerin, eğitim bağlamında göz önünde bulundurulması gereken tüm faktörlerin bir resmini sunmadığını, meslek etiğinin diğer üç etikte eksik olan kavram ve ilkeleri doldurduğunu iddia etmektedir. Meslek etiğinin hem ahlaki yönleri hem de eğitim mesleğine özgü eğitimi dikkate aldığını belirtiyorlar. Bu sebeple meslek etiği, eğitim liderlerinin etik konusunda eğitim alma ve kendilerini anlamak için kendi kişisel etik kurallarını geliştirme fırsatını içerirken aynı zamanda eğitimcilerin okullarındaki sorunları çözmelerine yardımcı olmak için farklı bir çerçeve sağladığını ifade etmektedirler (Wells, 2005: 14).

Meslek etiği

Meslek etiği; mesleğin resmi kodları aracılığıyla alanın standartlarını bulmak için oldukça önemlidir. Eğitimciler, farklı paradigmaları kullanarak, etik sorunları çözerken en sık kullanma eğiliminde oldukları perspektif veya perspektiflerin farkında olmalıdırlar. Günümüzde kültürlerin karmaşıklığı ile birlikte, eğitim liderlerinin başkalarını anlama çabasında daha geniş düşünmeleri ve “öz” ötesine geçmeleri her zamankinden daha önemlidir. Eğitim kurumlarındaki ikilemler karmaşık olabilir ve doğal olarak sorunları çözmek için iki veya daha fazla paradigmanın kullanılması gerekebilir. Etik bir paradigma olarak meslek etiği, adalet paradigmasında yer alan etik ilkeleri içerir, ancak diğer paradigmaları ve mesleki yargı ve kararları dikkate aldığı için daha geniştir. Meslek etiğini, yöneticilerin kendi kişisel ve meslek kurallarını geliştirmelerini gerektiren dinamik bir süreç olarak kabul edilir (Shapiro ve Stefkovich, 2006: 21). Yöneticilerin doğru ya da yanlış ve iyi ya da kötü olarak algıladıkları durumlarla ilgili kararları nasıl aldıkları ve neden bu kararı aldıkları gibi kavramlar üzerinde düşünmelerini gerektirir. Bu noktada meslek etiği, etik kodlar arasında ortaya çıkabilecek çatışmalarla başa çıkmak ve en iyi mesleki kararlarının ışığında etik kararlar almak, öğrencinin çıkarlarını en iyi etik kararların merkezine yerleştirmeyi sağlar (Stefkovich, 2014’ten akt. Shapiro ve Stefkovich, 2006: 35).

Bu araştırmanın amacı; öğretmenlerin karar verme süreçlerinde yaşadıkları etik ikilem durumlarına ilişkin görüşlerini incelemektir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır.

Öğretmenler ne tür etik ikilemler yaşamaktadırlar?

Karşılaşılan etik ikilem durumlarında nasıl bir karar vermektedirler?

Öğretmenler, yaşadıkları etik ikilem durumlarında karar verirken neleri göz önünde bulundurmaktadırlar?

Yaşadıkları ikilemde verdikleri kararın temeli hangi etik yaklaşıma dayanmaktadır?

Öğretmenlerin karar sürecini etkileyen kişiler var mıdır?

YÖNTEM

Araştırma deseni

Bu araştırmada, nitel araştırma deseni tercih edilmiş ve örnek olay incelemesi yapılmıştır. Örnek olay çalışması, yaşanmış veya gerçek olması olası bir durumla ilgili çeşitli problemlerin sunulduğu hikâye türüdür (Kish, 2004'den akt. Kaya ve Kaya, 2013: 131). Araştırma konusunun merkezini oluşturan örnek olay, gerçek ya da senaryoya dayalı hayali bir varlık ya da olay olabilir. Bu şekilde daha kapsamlı ve olayın bütün boyutlarını ele alan bütüncül bir resmin ortaya çıkması sağlanabilir (Kozak, 2014: 100). Örnek olay çalışması, bilimsel sorulara yanıt aramada kullanılan ayırt edici bir yaklaşım olarak görülmektedir. Örnek olay çalışması durum çalışması olarak da bilinmektedir (Büyüköztürk vd., 2016: 22).

Çalışma grubu

Araştırmanın çalışma grubu belirlenirken kolay ulaşılabilir grup seçilmiştir. Çalışma, İstanbul ilinin 3 merkez ilçesinde yer alan resmi ve özel okullarda görev yapan 10 öğretmenle yürütülmüştür.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Cinsiyet	f	%
Kadın	7	70
Erkek	3	30
Toplam	10	100
Eğitim durumu		
Lisans	3	30
Yüksek L.	6	60
Doktora	1	10
Hizmet yılı		
6-10 yıl	2	20
11-15 yıl	6	60
16-20 yıl	2	20

Veri toplama araçları

Araştırmanın veri toplama aracı geliştirilirken ilk olarak literatür taranmış ve bu alanda yapılmış olan çalışmalar incelenmiştir. Araştırmacı tarafından etik ikilem durum örneği oluşturulmuştur. Bu örnek durum değerlendirmelerine ilişkin olarak literatüre dayanarak açık uçlu şekilde 9 adet soru listesi oluşturulmuştur. Hazırlanan sorular alanda uzman 5 kişinin görüşüne sunulmuştur. Gelen görüşler doğrultusunda soruların ifade ediliş biçimleri ve sayısı ile ilgili son hali verilmiş ve soru sayısı 6 olarak belirlenmiştir.

Örnek olay

B okulundaki çalışan Derya öğretmenin sınıfında bir aile dostunun çocuğu vardır. Bu çocuk; aileden kaynaklı bazı sorunlar nedeniyle ciddi psikolojik sıkıntılar yaşamıştır. Bu sebeple kendini derslere bir süre verememiştir. Kendi dersinden de çok kötü bir sınav kağıdı vermiştir. (Sınıf içinde diğer arkadaşlarının önünde göstermiş olduğu performansta oldukça düşükdür). Derya öğretmen bu sıkıntıları bilen bir kişi olmasına rağmen aile dışından biriyle paylaşılmaması gereken bir durum söz konusudur. Durumu başka kimseye anlatmaz ama idareye çocuğun dersten geçmesi konusunda yardım isteme ile ilgili kararsız kalır. Eğer söylerse müdürün kabul etmeyeceğini, aynı zamanda müdür ve öğretmen arkadaşlarının kendisi hakkında; tanıdığına karşı iltimaslı bir tavır içinde olduğu yönünde bir düşünceye sahip olacağını düşünür. Öte yandan çocuğun yazılı kağıdında kendisi oynama yaparak geçmesini sağlarsa diğer öğrencilere karşı haksızlık yapacağı ve adil davranmayacağı için huzursuzluk yaşayacağını düşünür. Ama bir şekilde notu da zayıf olursa çocuğun psikolojisinin iyice kötüye gideceğinden endişe içinde yaşamaktadır.

Bu örnek olayın analizini yapar mısınız? Hangi karar daha mantıklı görünüyor, neden?

Siz Derya öğretmenin yerinde olsanız ne yapardınız? Neden?

Karar verirken neler düşündünüz/ neleri göz önünde bulundurdunuz?

Siz meslek hayatınızda etik bir ikilem yaşadınız mı? Kısaca anlatır mısınız?

Bu konuda fikir almak için birisiyle konuştunuz mu? Bu kişi kimdi? Önerisi ne oldu? Karar verme sürecinizi etkiledi mi? Nasıl?

Farklı bir zamanda yine aynı durumda karşılaşırsanız, aynı kararı verir miydiniz? Bu kararı almanıza sebep olarak neleri gösterebilirsiniz?

Geçerlilik-güvenirlilik

Araştırmada inandırıcılık için katılımcılarla mümkün olduğu kadar uzun süreli ve derinlemesine görüşme yapılmasına dikkat edilmiştir. Aktarılabilişliğin sağlanabilmesi için araştırmanın tüm aşamaları detaylı olarak betimlenmeye çalışılmıştır. Yapılan görüşmeler katılımcılardan alınana izinler doğrultusunda sesli ve yazılı olarak kayıt altına alınmıştır. İç geçerlilik için; veri toplama analizi süresince alanda uzman olan kişilerin görüşü alınmış, katılımcılara kendi verdikleri yanıtlar okutularak katılımcı teyidi alınmıştır. Araştırmacılar süreç boyunca tarafsızlığını koruyarak ve etik ilkeler doğrultusunda araştırmayı sürdürmüşlerdir.

Verilerin toplanması

Görüşme yapmak için önceden öğretmenlerden randevu alınmıştır. Öğretmenlere soruları sormak üzere okul içinde sessiz bir yer ayarlanmıştır. Öğretmenlerden alınan izin doğrultusunda yapılan görüşmeler yazılı olarak ve ses kaydı ile kayıt altına alınmıştır. Görüşme sonrasında katılımcılara kendi cevapları kendilerine okutulmuş böylece algılanan verilerin doğru yansıyor yansımadığı sorularak katılımcı teyidi alınmıştır.

Verilerin analizi ve yorumlanması

Verilerin çözümlenmesinde içerik analiz yöntemi kullanılmıştır. Araştırmaya katılan öğretmenlerden alınan ses kayıtları ve yazılı formlar dikkate alınarak k1, k2 şeklinde sıraya konularak isimlendirilmiştir. Sorulara verilen cevapların benzerlik ve farklılıkları doğrultusunda sorular temalar ve alt temalar şeklinde düzenlenmiş ve verilen cevaplar bu başlıkların altında toplanmıştır. Alınan cevaplar tek tek incelenerek belirlenen alt başlıklar altında toplandıktan sonra frekansları hesaplanmıştır. Elde edilen frekanslar belirlenen alt başlıklara göre yorumlanmıştır. Temaların oluşturulmasında her bir temanın farklı bir görüşü temsil etmesine dikkat edilmiştir.

BULGULAR

Katılımcı öğretmenlerin etik ikilem durumlarına ilişkin görüşleri; tercih edilen seçenek, duruma ilişkin öneriler, karara etki eden faktörler, yaşanan ikilem durumları, fikir alışverişinde bulunmak ve karar verirken dikkate alınan unsurlar temaları altında toplanmıştır.

Tema 1. Tercih edilen seçenek

Alt Tema	f	%
İdare desteği	7	70
Kalıcı çözüm	2	20
Bireysel çözüm	1	10

Araştırmanın birinci bulgusuna göre; örnek olaydaki ikilem durumunda; öğretmenlerin çoğu (7/10) idare desteğiyle öğrencinin notlarını düzeltme yolunu tercih ederken, 1 öğretmen bunu kendisini çezeceğini ifade etmiştir. İkilem durumlarından ikisini de seçmeyeceğini daha kalıcı bir çözüme gidilmesi gerektiğini ifade eden 2 öğretmen bulunmaktadır. Katılımcılardan bazılarının yanıtları şöyledir:

K10: Ben bu kararlardan ikisini de uygun bulmadım. Çocuğun sınav notunun Derya öğretmen tarafından yükseltilmesi ya da idare tarafından düzeltme istenmesi sadece o anı kurtarır. Oysaki çocuğun ihtiyacı olan şey tüm eğitim öğretim hayatını kurtarmaktır, geleceğini kurtarmaktır. Bu

sebeple Derya öğretmen daha kalıcı çözümler bulma yoluna gitmelidir. Bir öğretmenin amacı sadece öğretmek değil eğitmektir. Bir öğrenci bugün bazı sebeplerle öğrenemeyebilir: Bir hastalık, ailevi bir mesele ya da öğrenmesine engel başka herhangi bir durum gibi nedenlerle. Ben o öğrenciye hal etmediği bir notu vermekle tüm eğitim öğretim anlayışımı, öğrencinin ahlaki değerlerini de yerle bir etmiş olurum. Bu çocuğun bugün başarısız olması yarın da başarısız olacağı anlamına gelmiyor. Eğer notu yükseltme yoluna giderse diğer öğrencilere haksızlık etmenin yanı sıra en büyük haksızlığı çocuğa yapmış olur. Yapılması gereken çocuğun uzman desteği almasını sağlamak ve bunu yaparken de aile iletişimini devam ettirerek ortak bir yolda ilerlemektir.

K2: Bir çocuğun psikolojisi söz konusu ise müdürün benim hakkımda ne düşündüğünün önemi yok. Ricada bulunur. İkna etmek için elimden geleni yapardım. Önemli olan çocuğu kaybetmemektir.

K8: Ben bu konuyu hiç dallandırıp budaklandırmadan bireysel yollarla çözerdim. Öğrencinin psikolojik durumu söz konusu olduğunda ve durumun ciddiyetini de benden başka kimse bilmediğine göre durumun vahametini düşünemeyeceklerini hesaba katarak kendim hallederdim. Tabi her şey not düzeltmek te değil bu kararı uyguladıktan sonra mutlaka öğrenci ile sağlıklı bir iletişim kurma yoluna gider aynı zamanda aile beni destekleyecek durumda ise onlarla da sık sık iletişim kurar sürece dahil olurum. Bu noktada uzman birinin rehberliği de önemli tabi. Daha sonraki süreçler için hem aileyi hem öğrenciyi hem de beni yönlendirmesi için rehberlik servisinden yardım isterdim.

Tema 2. Duruma ilişkin öneriler

Alt Tema	f	%
Uzman desteği	10	100
Aile ile iletişim	10	100
İdare desteği	7	70
Öğrenciyle iletişim	5	50

Araştırmanın ikinci temasında araştırmaya katılan öğretmenlerin tamamı öğrencinin uzman desteği alması gerektiğini ve bu süreçte aileyle iletişimde kalınması gerektiğini ifade ederken, öğretmenlerin çoğu (7/10) idare desteğine başvuracaklarını, yarısı ise (5/10) öğrenciyle sağlıklı bir iletişim kurulması gerektiğini belirtmişlerdir.

Katılımcılardan bazılarının yanıtları şöyledir:

K2: Olayı genel çerçevede ele alacak olursak dersten geçip kalmama aşamasına gelmeden evvel Derya Öğretmenin çocuğu takip edip başta ailesi olmak üzere gerekli kişilerle görüşerek hareket etmesi gerekirdi. Dersten geçip kalmama son aşama. Ve bu aşamada dersten geçmiş olması kalmasına göre daha iyi gelecek olabilir fakat çocuğun içinde bulunduğu sorunlarını çözmez. Derya Öğretmenin sadece vazifesi dersten geçirmek ya da bırakmak olmamalı olduğunu düşündüğümünden çocuğun daha iyi bir duruma gelmesi için kalıcı çözümler bulması gerekir. Ders geçme aşamasına kadar bir iyileşme yapılmadığından çocuğun dersten geçmesi için çabalanmalı fakat bu geçici iyileştirmeye yetinilmemelidir. Bir öğretmen notlarla sınırlandırılmış dar ölçme araçları ile topluma insan üretiyor olmamalı. Her bir çocuk kendi durumuna göre özel ve tektir o yüzden çocuğun iyiliği için hakkı ne ise o yapılmalıdır. Çocuğa özgü verilen kararlar diğer çocukların hakkının yendiği düşünülmemelidir. Fakat bu öğrenciyi dersten geçirme kararına en az üç kişinin toplantı yaparak ve kararı yazılı hale getirip imzalayarak uygulamalıdır.

K4: Derya öğretmenin yerinde olsaydım, öncelikle ailenin içinde bulunduğu durumun farkına varması için ön bir konuşma yapar, okuldaki durumun hassasiyetini anlatırdım. Öğrencim için aileyi bir uzman görüşü almaları konusunda onları yönlendirir, ikna ederdim. Eğitimde okul-aile-öğrenci olguları birbirinden ayrı düşünülmemelidir. Özel durumlar hariç olayın idare ve rehberlik ile paylaşılası önemlidir. Öğrencinin psikolojik durumu ile ilgili görüşmek ve rehberlik

etmek için aile ile görüşülmeli. Öğrencinin durumdan daha az zararla kurtulabilmesi için işbirliği içinde çalışılması gereklidir. Buradaki iki kararın uygulanmasını da uygun görünmüyor.

Tema 3. Karara etki eden faktörler

Alt Tema	f	%
Psikolojik durum/özgüven	6	60
Toplumsal kabul/red	5	50
Eğitim hayatı	5	50
Etik kurallar	2	20

Araştırmanın üçüncü temasında; katılımcıların çoğu (6/10) öğrencinin psikolojik durumunu düşünerek karar verdiklerini belirtmişlerdir. Katılımcıların yarısı (5/10) toplumun bu durumu kabul etme durumuna göre, yine yarısı (5/10) öğrencinin eğitim hayatına göre, 2 katılımcı etik kurallar faktörüne göre karar verdiğini belirtmiştir.

Katılımcılardan bazılarının yanıtları şöyledir:

K1: Yaşanan ilk ikilem şu, bu sorunu legal bir yolla mı çözmeliyim illegal bir yolla mı çözmeliyim. Yani etik davranıp davranamayacağım baskısı en büyük ikilem sebebi. Olayı olduğu gibi idareye bildirme konusu ile kendi başına halletme konusunda ikilem yaşamaktadır. Bunun dışında arkadaşları tarafından kayırmacı davranış sergilediğine dair bir intiba bırakmak ve öğrencinin psikolojisi arasında ikilem yaşanmaktadır. Yani idareye gidip bu tanıdığım çocuğun notlarını düzeltme konusunda yardım isteme yolu var bir de öğretmenlere konuyu tam olarak açıklamadan onlardan kendi derslerindeki notları düzeltmeleri konusunda ikna etmek mi daha doğru olur. Aynı zamanda bu kısa vadeli bir çözüm olabilir düşüncesi yani çocuğa hayatı boyunca kol kanat gelecek pozisyonda olmak zor o halde bu sebeple gerekirse sınıfta kalsın sorun kökten çözümlene yoluna gidilebilir.

K5: Bu tür durumlarda bir çocuğun psikolojisinden daha önemli bir şey olduğunu düşünmüyorum. Söylememem gereken durumu söylemeden de olsa bir şekilde idareyi ikna etmeye çalışırdım. Tabi herkesin yönetim şekli başka bunu idare kabul edecek diye bir şey yok eğer kabul etmezse gerekirse bütün öğrencileri bireysel olarak sözlü sınava alırdım ve evde yapıp teslim edecekleri bir ödev verirdim. Böylece o öğrencinin de bireysel performansını tek başıma değerlendirebileceğim bir ortam yaratırdım ama bir de ben zayıf not vererek bu konuda da kırıklık yaşatarak ekstra bir yük yüklemeydim; çünkü ilerdeki eğitim hayatı için bir olumsuzluk yaşamamasını istemem. Durumu tam olarak anlatmadan nasıl olur bilmem ama rehberlik desteği de alması konusunda yönlendirme yapardım. Aslında bu tür ikilemlerde kararları verirken her zaman ben bu durumda olsam ne hissederdim, bana ne şekilde davranılmasını isterdim şeklinde düşünüyorum. Sonuçta kimse haksızlığa uğramak istemez, kendime yapılan haksızlıkları düşündüğüm zaman o anki duygularımdan hareketle başkalarının hakları konusunda daha hassas davrandığımı söyleyebilirim.

Tema 4. Yaşanılan ikilem durumları

Yaşanılan ikilem	Verilen karar	Etik ikilem yaklaşımları	f	%
Öğrenciye yönelik şiddet-yakın arkadaşı koruma	Öğrenci lehine karar	Adalet yaklaşımı	3	30
Meslektaş görev ihmali-öğrencilerin uğradığı zarar	Öğrencinin lehine karar	Adalet yaklaşımı	2	20
Okula yardım-not yükseltme talebi	Okul yardımını kabul etme	Faydacı yaklaşım	2	20
Aileden birinin ölümü-öğrencinin eğitim hayatı	Psikolojik destek	Ortak iyi yaklaşım	1	10
Gizlilik-etik kodlar	Gizliliği koruma	Haklar yaklaşımı	1	10
Gizlilik-maddi yardım	Gizliliği koruyarak sınırlı maddi yardım sağlama	Ortak iyi yaklaşım	1	10

Araştırmanın dördüncü temasında; öğretmenlerin yaşadıkları bazı etik ikilem durumları ve bu durumlarda öğretmenlerin ne tür karar verdikleri ve verdikleri bu kararların etik ikilem yaklaşımlarından hangisini temsil ettiği yer almaktadır. Öğretmenlerle yapılan görüşmelerde altı farklı etik ikilem örneği ve bu durumlarda öğretmenlerin hangi etmene göre karar verdikleri ortaya çıkmıştır. Öğretmenlerin verdikleri bu kararların etik ikilem yaklaşımlarından; adalet yaklaşımı, ortak iyi yaklaşım, faydacı yaklaşım ve haklar yaklaşımını temsil ettiği ortaya çıkmıştır. Katılımcılardan bazılarının yanıtları şöyledir:

K7: Buna benzer bir ikilem yaşamadım ama yaşadığım farklı bir ikilemi anlatayım. Okuldaki öğrencilerden birinin öğretmen arkadaşlarımdan birine saygısızlık yaptığına şahit oldum öğretmen birkaç defa güzel bir dille öğrenciyi uyardı fakat öğrenci saygısızlığına devam etti öğrenciler önünde de otoritesinin sarsıldığını düşünerek sert bir şekilde tokat attı ve çocuğun burnu kanadı. Daha sonra bunu idareye ya da başka kimseye söylememem için benden ricada bulundu fakat içim rahat etmedi çocuğun sağlıkla ilgili daha ciddi bir sıkıntı yaşaması ihtimaline karşı bu durumu saklamaması konusunda ikna etmeye çalışsam da başarılı olamadım. Bu sebeple idareye bildirip bildirmeme konusunda kararsız kaldım sonunda çocuğun sağlık durumu söz konusu olduğu için bilgi vermeyi uygun gördüm.

K6: Maalesef çalışma konusunda düzgün bir alışkanlık kazanamamış derslere de düzgün devam etmeyen bir öğrencim derslerinden oldukça düşük notlar almaktaydı. Velisi geldi ve okulumuzun boya badana gibi işlerini yapmayı teklif etti. Bunu karşılığında da düşük not aldığı derslerinin diğer öğretmenlerle ve idareyle konuşarak kabul edilmesine ilişkin bir teklif sundu. Tabi ortada etik olmayan bir teklif var ama 2000 tane öğrencinin eğitim öğretim aldığı bir ortamın da uygun şartlarda olması da oldukça cazip bir teklifti; fakat ben yine de kabul edemeyeceğimi ifade ettim. Tabi kendisi sonra idare ile bu konuyu çözdü o ayrı mesele ama bu benim kararımla olmadı Etik olmayan bir teklif ile tüm öğrencilerin daha nezih daha verimli şartlarda eğitim görmesini sağlaması imkânı arasında ikilem yaşadım. Yani hiç hak etmeden bir öğrenciye yüksek notlar vererek diğer öğrencilere haksızlık etmek ve mesleğime olan saygım söz konusuysa öte yanda ise; tüm öğrencilerin öğretmenlerin faydalanacağı daha huzurlu bir eğitim ortamı yaratmak fikri. Vereceğim karara göre olumlu ya da olumsuz olarak tüm okul yani tüm öğretmenler, öğrenciler, veliler, idare, hizmetliler, memurlar etkilenecekti. Sadece benim şahsımın yararına olan bir durum yok. Eğitim adına yaralı bir durum var. Bu tip konularda tabi ki benim zararım olacak durumlar olabilir ama en önemlisi mesleki adalet duyguma olur herhalde. Diğer öğrencilere haksızlık etme duygusu çok kötü çünkü. Bu sebeple bunu en aza indirmek için sınıftaki tüm öğrenciler için öğretmenlerin kanaat notu kullanması sağlanabilir.

Tema 5. Fikir alışverişinde bulunmak

Alt Tema	f	%
Öğretmen arkadaşlarıyla	9	90
Ailesiyle	1	10
İdareyle	1	10

Araştırmanın beşinci temasında; katılımcıların çoğu (9/10) karar verirken öğretmen arkadaşları ile fikir alışverişinde bulunduklarını belirtmişlerdir. 1 katılımcı yaşanan etik ikilem durumlarını aileleri ile paylaştıklarını, yine 1 katılımcı idareye danıştıklarını ifade etmiştir. Katılımcılardan bazılarının yanıtları şöyledir;

K8: İkilemden kurtulmak için attığım adım diğer öğretmen arkadaşlarla fikir alış veriş olduğu olduğundan görüşme kararımı etkiler. Bu benim için tekrar eden bir süreç olduğu için yine aynı şekilde karar almak ilgili öğretmenlerle görüşür ve ona göre karar verirdim. İlgili kişilerin görüşlerini almak farklı açılardan bakmayı sağlayacağından daha etkili karar verilebileceğini düşünüyorum.

K3: Branş arkadaşlarımla konuştuk, tartıştık. Öğrenci ilgili ortak bir karar verdik. Böyle olunca kararımın doğruluğuna daha çok inanıyorum. Eğer ortak bir karar vermeseydik ikilem daha sancılı bir hale gelirdi üstelik karar verdikten sonra sürekli acaba doğru mu yaptım diye düşünürdüm. Birlikte hareket etmek güven veriyor.

K10: Okuldaki yakın bir arkadaşşıma ayrıca aileme danıştım. Mutlaka söylemem gerektiğini aksi halde çocuğun sağlığı konusunda bir tehlike olursa bundan benim de sorumlu olacağımı hiçbir şey olmasa bile bunun yine de yapılmaması gerektiği için iç huzursuzluğu yaşayacağımı söyledi. Bende zaten bunları düşünüyordum birinin benimle aynı fikirde olması ve olası riskleri net bir şekilde ortaya koyması kararımı vermem konusunda yardımcı oldu.

Tema 6. Karar verirken dikkate alınan unsurlar

Alt Tema	f	%
Kişinin psikolojisi	8	80
Empati	7	70
İnanılan değerler	5	50
Fayda sağlaması	3	30

Araştırmanın altıncı temasına göre; öğretmenlerin çoğu (8/10) kişinin psikolojisini düşünerek karar verdiklerini, 7 katılımcı empati yaptıklarını, 5 katılımcı inandığı değerlerle hareket ettiğini, 3 katılımcı ise bireye fayda sağlaması açısından değerlendirme yaptıklarını belirtmişlerdir. Katılımcılardan bazılarının yanıtları şöyledir:

K6: Bu olay başarı belgesi içindi. Geçmişte sınıf geçmek içinde benzer olaylar yaşadım. Hepsi de doğru kararlardı benim için. Hiç bu konuda keşke yapmasaydım demedim; çünkü çocuk sonradan bu durumu hak etmek için elinden geleni yapıyor, böylece bir öğrencinin psikolojisi düzelmiş oluyor onu kaybetmek yerine kazanıyorsunuz. Bugün yine aynı şeyi yaparım. Aksi durum kendini gösterir zaten.

K4: Aynı kararı verirdim çünkü zaten bu kararı verdikten sonra çok rahatlamış hissettim. Bu iç huzur bana doğru kararı verdiğimi gösterdi zaten. Bu tür konularda empati yapmak bizi doğruya götürecektir.

Tartışma ve Sonuç

Araştırmanın sonuçlarına göre; öğretmenlerin en çok öğrencinin mutluluğuna vurgu yaptıkları, karar verme sürecinde bireysel hayatlarındaki yaşantılarından etkilendikleri bu anlamda olayları empatik bir yaklaşımla değerlendirdikleri görülmüştür. Bu noktada bireyi önemseme etiğinden bahsetmek gerekir.

Bireyi önemseme etiği; bireylerin görüşlerini dinleyerek, onları anlayarak, kişilerle doğru bir iletişim kurup empati yaparak gerçekleşir (Tekel, 2018: 26).

Araştırmaya katılan iki öğretmenin; problemi profesyonel bir şekilde çözmeyi tercih ettiği görülmüştür. Bu durum öğretmenlerin mesleğin gerektirdiği kurallara olan bağlılığı ile açıklanabilir. Bu noktada araştırmaya katılan öğretmenlerin kararları Kidder ve Born (2002)'un önerdiği üç prensipten biri olan; “kural odaklı düşünmek” ile açıklanabilir. Benzer şekilde okul öncesi öğretmenlerinin bazı etik ikilem durumlarında nasıl karar verdiklerine ilişkin olarak yapılan bir araştırmanın sonuçlarına göre; okul öncesi öğretmenlerinin velilerden gelen hediyeleri kabul etmeyi etik dışı bir davranış olarak tanımladıkları görülmüştür. Aynı araştırmada katılımcıların bir kısmı, mesleklerini ihmal eden öğretmen arkadaşlarına destek olacağını belirtirken; bir kısmı ise bunun kabul edilemez olduğunu belirtmiştir (Uzun ve Elma, 2012). Buna göre bir grup, mesleklerinin gerektirdiği kurallara odaklanarak karar verirken diğer grup yine Kidder ve Born (2002)'un önerdiği prensiplerden olan “başkalarına, sana davranılmasını istediğin gibi davran” prensibine göre karar vermektedir (Akt. Tekel, 2018: 23). Shapira-Lishchinsky (2011) tarafından yapılmış olan bir araştırmanın sonuçlarına göre; öğretmenler karşılaştığı etik ikilem durumları ile başa çıkabilmek için etik kuralları, etik ilkeleri ve etik kodları araç olarak kullanmayı tercih etmektedirler.

Öğretmenlerin karar verdikleri etik ikilem durumlarında; adalet ve eşitlik ilkesine vurgu yaptıkları görülmüştür. Buna göre; öğretmenlerin kendilerine yakın olan kişiler söz konusu olduğunda eşit davranma konusunda ahlaki ikilem yaşadıkları fakat sonuçta adalet anlayışlarına göre karar verdikleri görülmüştür. Bu sonuç; öğretmenlerin adalet duygusundan kaynaklı etmenlerle açıklanabilir. Benzer şekilde Tekel (2018) tarafından yapılmış olan bir çalışmanın bulgularına göre; müdürlerin en fazla karşılaştığı ahlaki ikilemlerin; çıkarlar temelli ahlaki ikilemler, adalet temelli ahlaki ikilemler ve bireysel önem temelli ahlaki ikilemler olduğu görülmüştür. Shapira-Lishchinsky (2011) tarafından yapılan bir araştırmada öğretmenlerin kendi yaşadıkları etik ikilem durumları analiz edilmiş ve araştırma sonuçlarına göre; öğretmenlerin yaşamış olduğu birçok etik ikilemin, eğitimsel yeteneklerine olan güven eksikliğinden ve doğru davranmama duygusundan kaynaklandığı bulunmuştur. Öğretmenlerin yaşadıkları etik ikilem durumlarını anlatırken, adil davranmadıkları durumlar için genellikle pişmanlık hissettikleri ve olumsuz duygularını dile getirdikleri görülmüştür.

Öğrencinin sağlığı gibi hayati bir konu olduğunda diğer faktörlerin önemini kaybettiği ve öğrencinin lehine karar verildiği görülmüştür. Benzer şekilde Miser'in (1995) yaptığı bir araştırmaya göre ahlaki ikilemde karar verme sürecinde okul müdürlerinin, öğrencilerin ihtiyaçlarına öncelik verdiği görülmüştür (akt. Tekel, 2018: 47). Kırıl'a (2015) göre karar vermek için tek bir en iyi yol yoktur. Ancak bazı koşullarda bazı yaklaşımlar diğer yöntemlere ya da yaklaşımlara göre daha etkili olabilmektedir.

Öğretmenlerin karar verirken çoğunlukla öğretmen arkadaşlarının fikirlerine başvurdukları görülmüştür. Bu durum; öğretmenlerin mesleki kararlarındaki en önemli kaynaklarından birinin, meslektaşlarının tecrübeleri olduğu, kendi düşünceleri ile başkalarının düşüncelerini birlikte değerlendirerek olayı daha eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirdikleri ve daha sağlıklı karar verdikleri şeklinde yorumlanabilir. Araştırmanın bu sonucunu destekler şekilde Behar-Horenstein ve Niu (2011) tarafından yapılan bir çalışmanın sonuçlarına göre; öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerini kullanarak, başkalarının ve kendilerinin düşüncelerini değerlendirmeleri, çatışmaları çözmeleri ve karmaşık sorunlara etik kararlar vermelerine yardımcı olduğu saptanmıştır.

Araştırmanın bulgularından elde edilen veriler doğrultusunda öğretmenlerin etik ikilem durumlarında karar verirken ortaya çıkan farklılıklar şu başlıklar altında toplanabilir: 1) Öğretmenlik mesleğinden kaynaklı etmenler, 2) Bireysel değerlerden kaynaklı etmenler, 3) Faydacı etik temelli etmenler, 4) Adalet duygusundan kaynaklı etmenler, 5) Toplumsal onaydan kaynaklı etmenler.

Öneriler

Uygulayıcılara yönelik öneriler

- Belli aralıklarla mesleki etik ile ilgili eğitimler düzenlenerek öğretmenlerin etik ilkeler çerçevesinde eğitim almaları sağlanabilir. Böylece hem öğretmenler hem de okul kültürleri için daha kapsamlı etik bir profesyonel temelin oluşturulması sağlanabilir.
- Okullarda etik ilkelere yönelik vaka toplantıları düzenlenebilir. Böylece tüm etik konuların farklı boyutlarda tartışılması sağlanıp daha şeffaf bir etik bilgi duygusu oluşturulabilir.
- Okullarda etik kodlar oluşturulması sağlanabilir.
- Okullarda etik odaklı bir yaklaşım ve ortak bir etik dil oluşturulması için programlar hazırlanabilir.

Araştırmacılara yönelik öneriler

- Öğretmenlerin etik ikilem durumlarında verdiği kararlarda kişilik özelliklerinin etkisini incelemek üzere farklı yöntem ve veri toplama aracıyla çalışmalar yapılabilir.
- Etik ikilem durumları ile ilgili farklı örneklem grubuyla çalışarak araştırmanın sonuçları karşılaştırılabilir.
- Etik kurallara yönelik bir eğitim programı hazırlanarak deneysel bir çalışma yürütülebilir.

Kaynakça

Akfert, S. K. (2012). Farklı kurumlarda çalışan psikolojik danışmanların yaşadıkları etik ikilemler ile bu ikilemler karşısındaki tutum ve davranışları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, 12(3), 1791-1812.

Aldoğan, S. N. (2018). “Sosyal hizmet uzmanlarının etik karar verme süreçlerini etkileyen faktörlerin incelenmesi”. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.

Alexander, L., & Moore, M. (2012). *Deontological ethics*. Retrieved from: <http://plato.stanford.edu/entries/ethics-deontological/>

Aspin, D. (2000). A clarification of some key terms in values discussions. In M. Leicester, C. Modgil, & S. Modgil (Eds.), *Moral education and pluralism: Education, culture and values*, vol. 4 (pp. 171-180). London: Farmer Press

Aydın, İ. (2016). *Eğitim ve öğretimde etik*. Ankara: Pegem Yayınları.

Behar Horenstein, L.S. & Niu, L., (2001). Teaching critical thinking skills in higher education: A review of the literature. *Journal of College Teaching & Learning*, 8(2), 25-37.

Blackwell, T. L., Martin, W. E., & Scalia, V. A. (1994). *Ethics in rehabilitation: A guide for rehabilitation professionals*. Athens, GA: Elliot & Fitzpatrick.

Brown University. (2013). *Making choices: a framework for making ethical decisions*. Erişim adresi: <https://www.brown.edu/academics/science-and-technology-studies/framework-making-ethical-decisions>

Campbell, E. (2006). Ethical knowledge in teaching: a moral imperative of professionalism. *Education Canada*, 46(4), 32-35.

- Copleston, F. (2000). *Felsefe tarihi, yararcılık ve pragmatizm*. (Çev. Deniz Canefe), İstanbul: İdea Yayınları.
- Corey, G., Corey, M. S., & Callanan, P. (2003). *Issues and ethics in the helping professions* (6th ed.). Pacific Grove, CA: Brooks/Cole.
- Dunsford, J. (2015). *Ethical decision-making framework*. Erişim adresi: <http://www.wrha.mb.ca/education/files/EIPT.pdf>
- Howie, J., Gatens-Robinson, E., & Rubin, S.E. (1992). Applying ethical principles in rehabilitation counseling. *Rehabilitation Education*, 6, 41–55.
- Kaigler, M. F. (1997). “*Factors related to the ethical decision making of teachers*”. (Doctoral dissertation), University of New Orleans, Louisiana.
- Kara, K. B. (2017). *Etik karar vermeye etki eden faktörler: işletme bölümü öğrencileri üzerine bir çalışma*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Gaziantep.
- Kaya, Z. & Kaya, O. N. (2013). Öğretmen eğitiminde Vignette tekniği ve uygulamaları. *Eğitim ve Bilim*, 38(168), 129-142.
- Kerkhoff, T., Hanson, S., Guenther, R., & Ashkanazi, G. (1997). The foundation and application of ethical principles in rehabilitation psychology. *Rehabilitation Psychology*, 42(1), 17–30.
- Kıral, E. (2015). Yönetimde karar ve etik karar verme sorunsalı. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(2), 73-89.
- Kıranlı, S. & İlğan, A. (2007). Eğitim örgütlerinde karar verme sürecinde etik. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(14), 150-162.
- Kitapçı, İ. (2010). Vergi etiği ve kamu etiği ilişkisi: etik algılamalar açısından bir değerlendirme, *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 2(2), 81-88.
- Kitchener, K. S. (1984). Intuition, critical evaluation and ethical principles: the foundation for ethical decisions in counseling psychology. *The Counseling Psychologist*, 12(3), 43-55.
- Kozak, M. (2014). *Bilimsel araştırma: tasarım, yazım ve teknikleri* (1. Baskı). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Kumar, J. S. (2015). An approach to professional ethics education for pre service teachers. *Educational Quest*, 6(1), 61.
- Reynolds, S. J., & Ceranic, T. L. (2007). The effects of moral judgment and moral identity on moral behavior: an empirical examination of the moral individual. *Journal of applied psychology*, 92(6), 1610.
- Sağır, C. (2006). *Karar verme sürecini etkileyen faktörler ve karar verme sürecinde etiğin önemi: Uygulamalı bir araştırma*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Edirne.
- Sampson Sr, T. (2015). *The effects of ethical leadership in solving ethical dilemmas in real estate: An exploratory qualitative study* (Doctoral dissertation, Capella University).
- Sarıkaya, M. (2013). *Karar verme süreçleri ve örgütsel sessizlik*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Denizli.
- Selart, M., & Johansen, S. T. (2011). Ethical decision making in organizations: The role of leadership stress. *Journal of Business Ethics*, 99(2), 129-143.

Semerci, N. (2000). Yönetimde karar vermenin kritik düşünmeyle ilişkisi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 22, 191-201.

Shapira-Lishchinsky, O. (2011). Teachers' critical incidents: Ethical dilemmas in teaching practice. *Teaching and teacher education*, 27(3), 648-656.

Shapiro, J. P., & Stefkovich, J. A. (2016). *Ethical leadership and decision making in education: Applying theoretical perspectives to complex dilemmas*. New York: Routledge.

Tekel, E. (2018). *Okul müdürlerinin karar verme süreçlerinde karşılaştıkları ahlaki ikilemlerinin çoklu etik paradigma açısından incelenmesi*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Eskişehir.

Terrazas-Wells, L. (2005). *Ethical thinkers for the twenty-first century: A descriptive study of ethical reasoning frameworks elementary principals use when faced with an ethical dilemma at work*. University of La Verne.

Thornberg, R. (2008). The lack of professional knowledge in values education. *Teaching and Teacher Education*, 24, 1791-1798.

Tourello, P. J. (1988). *Substance abuse counselors: the influence of education level and recovery status on the perception of ethical dilemmas and the need for training on ethical dilemma resolution*. Rehabilitation Institute in the Graduate School Southern Illinois University at Carbondale.

Uzun, E. M., & Elma, C. (2012). Okul öncesi öğretmenlerinin mesleki etik ikilemleri çözümleme biçimleri. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 1(3), 279-287.

MARMARA
ÜNİVERSİTESİ